

Diana Tomić
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

OPTIMALA ZA RAZUMIJEVANJE ČOVJEKOVIH MOGUĆNOSTI

PETAR GUBERINA *GOVOR I ČOVJEK. VERBOTONALNI SISTEM*

Ur. Višnja Crnković i Ivanka Jurjević-Grkinić
Zagreb: ArTresor naklada, 2010.

Knjiga *Govor i čovjek. Verbotonalni sistem* obuhvaća najvažnije radove iz znanstvenog opusa akademika Petra Guberine i čini zaokruženu cjelinu iznimnog znanstvenog djelovanja. Prema riječima urednica, poticaj za pripremu knjige došao je 2003. kad je profesor Claude Roberge pripremio izbor članaka za knjigu *Rétrospection* na francuskom jeziku. Svjesne da postoji potreba za hrvatskim izdanjem među domaćim stručnjacima koji se bave govorom, urednice su odlučile izabrati nešto drugačije tekstove kako bi verbotonalni sistem približile današnjem hrvatskom čitatelju. Knjiga sadržava 30 izvornih tekstova (samostalnih ili u koautorstvu) i podijeljena je na tri tematska dijela: u prvom su dijelu iznesene postavke verbotonalne teorije, drugi je posvećen razumijevanju procesa učenja stranih jezika, a treći rehabilitaciji slušanja i govora. Dodatnu vrijednost knjizi daje praktičan pojmovnik verbotonalnog nazivlja u autorstvu urednica, gdje su objašnjeni svi temeljni pojmovi verbotonalne teorije koji će generacijama fonetičara, logopeda i ostalih stručnjaka biti nezaobilazna literatura tijekom studiranja i profesionalnog rada. *Govor i čovjek* sadržava i bibliografiju profesora Guberine koja pokazuje značaj i interdisciplinarnost Guberinine riječi koja je svoje mjesto pronašla u različitim publikacijama diljem svijeta.

Urednice u predgovoru napominju kako je: "... u Verbotonalnom sistemu sve međusobno povezano i sve se prožima..." (str. 5), a tako je i u knjizi. Iako je knjiga logično organizirana, teško je precizno odrediti granice među dijelovima, jer se poglavlja stalno nadopunjavaju i povezuju. Tom dojmu zasigurno doprinose prijepisi predavanja i intervju s profesorom Guberinom koji knjizi daju ljudskost i zaokruženost i na taj način ostvaruju jedan od ciljeva koji su si urednice zadale – da se čitatelji koji nisu poznavali profesora Guberinu upoznaju s *vrednotama* njegova *govornog jezika*. U tome su zaista uspjele, stoga odmah na početku treba pohvaliti urednički trud uloženi da bi dojmljivih petstotinjak stranica dobilo oblik po mjeri čovjeka. I to čovjeka s dvostrukim značenjem – univerzalnog čovjeka i čovjeka čija je ruka *izgovorila* ova poglavlja.

Prvi tekstovi određuju temelje filozofije verbotonalnog sistema, stavljajući ga u odnos s tada dominantnim lingvističkim teorijama, istovremeno ističući brojne posebnosti. Osnovni pojam koji se na početku naglašava jest ČOVJEK, središte verbotonalne misli i riječi. Posebnost verbotonalne teorije čine njezini stupovi – *vrednote govornoga jezika* – odnosno GOVOR kao posebna ljudska djelatnost. *Vrednote* se u različitim oblicima spominju u svakom dijelu i svakom poglavlju knjige. Guberina pod pojmom *vrednota* podrazumijeva *auditivna sredstva izražavanja* (ritam, intonaciju, intenzitet, napetosti, tempo i pauzu), *vizualna sredstva izražavanja* (situaciju, geste i mimiku), *psihološke vidove govora* i *afektivnost* (str. 485). Svaki od tih elemenata povezan je s ostalima i ostvaruje se u vremenskoj istodobnosti, kroz percepciju i proizvodnju govora. Verbotonalna teorija i metoda pripadaju *lingvistici govora*. Posebnost *lingvistike govora* je u tome što ne apstrahira čovjekovu komunikaciju u sustav jezičnih znakova, već, uz leksička sredstva izražavanja, u svojim teorijskim postavkama obuhvaća i neleksička sredstva, odnosno *vrednote govornoga jezika*, potom značenje u kontekstu, stvaranje te percepciju govora. Pojam *strukturalnoglobalno* posebno je važan za razumijevanje verbotonalne teorije u lingvističkom kontekstu 20. stoljeća, obilježenom djelovanjem dvaju velikih lingvista – Ferdinanda de Saussurea i Noama Chomskog. Doživljaj strukture u verbotonalnom sistemu drugačiji je od poimanja u strukturalizmu. Strukturu sačinjavaju odnosi pojedinca i društva, struktura leksičkih sredstava izražavanja i *vrednota govornoga jezika*, te optimalnost u proizvodnji i percepciji govora. Guberina, za razliku od de Saussurea koji smatra da su jezični elementi vodoravno povezani (riječi u rečenici), smatra da je struktura koja povezuje leksičke i neleksičke elemente koji nastaju tijekom komunikacije istovremeno i vodoravna i okomita, stoga lingvistika (govora) mora uključiti kontekst, prostor i osobe uključene u komunikaciju. Povezanost i istodobnost svih elemenata daju dodatnu dimenziju verbotonalnoj strukturi, a to je globalnost, zbog toga Guberina uvodi pojam *strukturalnoglobalno*. Potrebno je naglasiti da je *strukturalnoglobalno* dinamičan pojam koji u sebi sadržava čovjeka, mijenja se ovisno o čovjekovim mogućnostima, što je prirodan proces čovjekova funkcioniranja kojemu treba prilagoditi rehabilitaciju odnosno učenje, jer će tako dati optimalne rezultate. Pojmovi *optimala* i *optimalnost* zapravo su određenje odnosa čovjeka i govora. Govor se kod djece razvija tijekom optimalnih razdoblja, slušna percepcija materinskog odnosno stranog jezika određena je optimalama glasova, što je bilo predmet istraživanja u počecima razvoja verbotonalnog sistema. Optimalna oktava (optimala u užem smislu) je frekvencijsko područje u kojem se neki glas ili riječ najbolje i najbrže razumije, pa razlikujemo glasove s obzirom na njihove visinske karakteristike važne za razumijevanje percepcije i proizvodnje govora, a neizostavnu primjenu pronalaze u fonetskoj korekciji pri učenju stranih jezika, ali i u dijagnostici i rehabilitaciji. Optimalnost se u rehabilitaciji dodatno ističe pojmom *optimalnog slušnog polja*, odnosno frekvencijskog i intenzitetskog raspona na kojima je slušanje najbolje (str. 476), o čemu se detaljnije govori u trećem dijelu. Konačno, *optimalna*

perceptivna struktura jest način primanja podražaja prilagođen pojedincu, njegovoj percepciji, što čini cilj verbotonalnog rada. Iz optimalne proizlazi *diskontinuitet*, budući da su neka frekvencijska područja najpogodnija za razumijevanje određenih riječi i glasova, zaključujemo da se ljudska percepcija temelji na izboru frekvencija, odnosno na diskontinuitetu. Ni diskontinuitet nije rezerviran samo za zvučne frekvencije, stoga se, uz frekvencijski, razlikuje i intenzitetski, vremenski i prostorni diskontinuitet, a koriste se za postizanje optimalnog strukturiranja. Preostaje nam ovim elementima dodati još i pojam napetosti. Napetost je djelovanje cjeline tijela pri proizvodnji glasova govora, te je važna za percepciju, a posebno za proizvodnju govora. Bez pokreta i ritmičke izmjene napetosti i opuštanja mišića nema ni govora, stoga je spoznaja o vezi makromotorike i mikromotorike metodički unaprijedila metode učenja stranih jezika, posebno u mlađoj dobi, a u rehabilitaciju uvela brojne glazbene i ritmičke postupke. Put od mozga i govora, odnosno optimalne strukture i globalnosti, preko tijela i njegova značaja u govoru, dovodi nas i do prostora u kojem se odvija komunikacija (komunikacijskog konteksta i situacije), čime se vrednote govornog jezika zaokružuju u cjelinu. Poglavlje *Govor i prostor* donosi originalna Guberinina promišljanja o vezi čovjeka, prostora i govora. Guberina vidi tu vezu već tijekom samog rođenja. Prvim krikom dijete ulazi u vlastiti prostor i kreće u ostvarenje vlastita govora. Govor, kao i život, ostvaruju se u prostoru ispunjenom zrakom, dakle biološko i društveno postojanje čovjeka odvijaju se u istom mediju. Prvi glasovi govora određeni su položajem u prostoru, prva riječ u funkciji rečenice javlja se s prvim koracima, kad se proširuje i prostor djetetova djelovanja. Tijekom četvrte godine dijete je općinjeno ritmičkim ponavljanjima, kako u govoru tako i u kretanju u prostoru. Kasnije dijete kroz dramatizacije proživljava emocionalno sazrijevanje. Utjecaj prostora vidi se u jezičnim oblicima jer su izrazi koji se upotrebljavaju za označavanje prostornih i vremensko-prostornih odnosa dodatno proširili značenje na druge odnose, bez kojih komunikacija ne bi bila zamisliva. Također, dokaze o povezanosti govora i prostora pronalazimo i u patologiji govora. Poteškoće u ovladavanju prostorom preslikavaju se u govorne poteškoće, potvrđujući spomenutu vezu mikromotorike i makromotorike.

Iako usredotočen na verbotonalnu teoriju, prvi dio knjige teško možemo odrediti kao isključivo teorijski. Prvi nam dio donosi i priču o verbotonalnoj povijesti kroz prijepise predavanja i intervjua (*Filozofija, načela i razvoj verbotonalne metode, Krenuti od čovjeka, Razgovor s profesorom Guberinom o gramatici, Aparati SUVAG i SUVAG Lingua*) koji će posebno biti zanimljivi mlađim čitateljima jer iz njih mogu saznati više o razvoju verbotonalne misli od samih začetaka i zaokupljenosti govorom tijekom studija u Francuskoj, o tome kako se razvijala metoda, gdje je sve raširena i tko su bili prvi Guberinini suradnici. Predavanje o uređajima SUVAG označava postupni prijelaz iz prvog dijela u drugi dio. Uz objašnjenje tehničkih principa rada aparata u okviru verbotonalnog sistema, njihove primjene te sličnosti i razlika između dvaju modela, čitatelj saznaje nešto i o načelima rehabilitacije i principima učenja

stranih jezika. Time prelazimo na drugi dio i temeljne postavke strukturalnoglobalne audiovizualne metode za učenje stranih jezika (SGAV).

Pojmovi strukture i strukturalnosti obilježavaju drugi dio knjige. Naglašava se važnost mozga u strukturiranju osjeta i važnost vremena u procesu strukturiranja. Guberina razlikuje *vrijeme integracije* tj. *vrijeme strukturiranja*, koje se razlikuje od fizičkog vremena. *Vrijeme strukturiranja* od iznimne je važnosti u rehabilitaciji i procesu učenja stranih jezika, stoga nastavnici u svom radu moraju imati na umu kako pažljivo slušanje svake riječi ili glasa neće dovesti do boljeg razumijevanja. U nastavi stranih jezika posebnu pozornost treba dati prvo *intonaciji* i *ritmu*, potom *situaciji* i *kontekstu* koji dovode do *značenja*, a značenje se ostvaruje kroz *afektivnost* unutar *dijaloga*. Također su važni i *klišei* odnosno ustaljeni oblici, pa tek onda gramatika. U prvom dijelu, u razgovoru s Claudeom Robergeom o gramatici, Guberina navodi kako je problem gramatike nedostatak *afektivnosti*. Nadalje, gramatika služi da bi se smanjilo vrijeme integracije, da bi se na temelju poznatih struktura smanjila informativnost, a ako se previše vezemo za nju, teško ćemo krenuti dalje prema govoru. Drugi dio knjige ravnomjerno obuhvaća teorijska pitanja vezana uz učenje stranih jezika, ali daje i praktične savjete za poduku, odnosno, preciznije, za djelovanje tijekom emisije i transmisije govora tijekom fonetske korekcije. Guberina razmatra neurofiziološke i neuropsihološke uzroke poteškoća u slušnoj percepciji stranog jezika, spominjući znanstvene spoznaje E. H. Lenneberga, W. Penfielda, J. Piageta i dr., uspoređuje slušnu percepciju stranog jezika osoba s oštećenjem sluha i odraslih osoba, analizira oblikovanje slušne percepcije s obzirom na dob, ističući kako je najpovoljnije razdoblje za učenje stranog jezika do pete ili šeste godine, ali napominje da se i kod starije djece, uz odgovarajuću pedagogiju koja se temelji na principima usvajanja materinskog jezika, mogu postići uspješni rezultati, zatim analizira prednosti i nedostatke različitih postupaka fonetske korekcije i daje jednostavno i primjenjivo objašnjenje fonetske korekcije prema verbotonalnom sistemu. Ni u drugom dijelu ne zanemaruje se uloga tijela, odnosno povezanost mozga, govora i tijela, pokreta te naravno prostora. Opisujući ritmičke pokrete tijela koji zbog svog *trajanja*, *intenziteta* i *napetosti* dovode do ciljne *napetosti* artikulatora, a time i do dobrog izgovora, još se jednom ističe veza mikromotorike i makromotorike. Drugi tematski dio završava poglavljem *Može li se postati savršen bilingvist*, koje sažima prethodne tekstove, a naslov zadnjeg odlomka *Razvijati mogućnosti* lako se prihvati kao lajtmotiv cijele verbotonalne teorije i prakse.

Prijelaz na treći dio o rehabilitaciji slušanja i govora značajan je jer se još jednom recapitulira pojam *strukturalnoglobalno* na temelju Guberininih objašnjenja tog pojma u različitim izvorima. U tom se poglavlju pojam strukturalnoglobalno još produbljuje i upotpunjuje te povezuje sa znanjem o drugim pojmovima, a na taj način i zaokružuje. Osim važnosti već spomenutih lingvističkih ideja 20. stoljeća, čitatelj će razumjeti korak naprijed, od same strukture prema strukturalnoglobalnoj cjelovitosti koja uključuje čovjeka. U pojmu *strukturalnoglobalno* za svaku je strukturu vezana i situacija koja određuje

značenje, pa je, ističe autor, prevođenje u učenju stranog jezika nepotrebno. Pojam također sadržava i ideju o mozgu kao o dominantnoj perceptivnoj strukturi, zatim uključuje i optimalnost pri percepciji, frekvencijsku strukturu zvuka, kao i strukturu diskontinuiteta, vremena, intenziteta i, konačno, tijela.

Verbotonalna dijagnostika i rehabilitacija primjenjuju sve ranije spomenute teorijske principe te, na temelju strukturalne povezanosti sad već nekoliko puta spomenutih parametara govora (intenziteta, napetosti, pauze, vremena, frekvencije glasova i tijela), unaprjeđuju spoznaje o percepciji zvuka i rehabilitaciji oštećenja sluha. Naime, Guberina smatra da se dotadašnja istraživanja percepcije zvučnih signala, a slijedom toga i audiometrijska ispitivanja čistim tonom ili riječju, moraju proširiti da bi razumijevanje zvučne percepcije bilo cjelovito. Tonska audiometrija zanemaruje više razine obrade i usredotočava se samo na stanje sluha, dok govorna, temeljena na učestalosti glasova u pojedinom jeziku, zanemaruje visinske karakteristike glasova važne za stvaranje cjelovite slike o pojedinčevu oštećenju, odnosno slušanju. Zbog toga razvija *verbotonalnu audiometriju* u koju kao podražaj uvodi *logatome* (slogove bez značenja) kao optimalne, visinski uravnotežene podražaje koji isključuju moguće psihološke čimbenike koji bi utjecali na percepciju riječi. Nadalje, bolje razumijevanje slušanja zdravih osoba uz preciznije i ljudskoj percepciji primjerenije dijagnostičke postupke omogućava i bolje razumijevanje slušanja bolesnog uha te uspješniju rehabilitaciju. Guberina uvodi i pojam *dinamičke dijagnostike*, imajući na umu optimalnost ljudskog mozga i tijela kao prijenosnika. Zbog sposobnosti ljudskog mozga da uči i prilagođava se novim iskustvima, dijagnostika mora pratiti rehabilitaciju, stalno bilježeći individualnu kreativnost u rehabilitacijskom procesu i usmjeravajući rehabilitaciju u optimalnom smjeru. Važnost te veze vidi se u pojavi transfera, odnosno premještanja optimalnog slušnog polja tj. funkcije slušanja na očuvane ostatke. Pojmu *transfera* prethode ideje diskontinuiteta i optimalnosti ljudske percepcije. Budući da ljudsko uho s oštećenjima također strukturira podražaje, ali na slušnim ostacima, dolazi do transfera odnosno posebne vrste slušanja tj. strukturiranja u skladu s mogućnostima pojedinca. Uz opću teoriju verbotonalnog sistema u rehabilitaciji, uz objašnjenje spaciocepcije (percepcije prostora), razvoja dijagnostičkih postupaka, primjene uređaja SUVAG, sustavnog opisa rehabilitacijskih postupaka kod djece različitih uzrasta te odraslih osoba s oštećenjima sluha, zatim uz objašnjenje rehabilitacije govornih poteškoća kod osoba uredna sluha te primjene verbotonalne rehabilitacije kod osoba s oštećenjima vida, treće nam poglavlje donosi i rezultate znanstvenih istraživanja koja se bave evaluacijom različitih vrsta audiometrije, zatim proučavanjem niskog transfera te uspješnosti integracije. Značaj tijela pri percepciji i proizvodnji govora nije zanemaren ni u ovom dijelu, stoga će čitatelj svoje znanje upotrijebiti poglavljima o važnosti taktilnog osjeta i slušanja na niskim frekvencijama te o djelovanju vestibularnog osjetila pri slušanju. Ni trećem dijelu ne nedostaje kvalitetnih tekstova za praksu, teorijski dio nadopunjen je praktičnim objašnjenjima i primjerima fonetskih ritmova, brojalica i glazbenih

stimulacija. Knjiga završava simbolično, govorom akademika Petra Guberine održanim prilikom dodjele naslova *Časnika Legije časti* 1989. godine. Taj govor zahvale na nagradi govor je zahvale svima, suradnicima i prijateljima, učenicima i rehabilitatorima, svima koji su se uz Guberinu odvažno približavali boljem razumijevanju čovjeka.

Govor i čovjek. Verbotonalni sistem djelo je koje će svoje mjesto naći ne na policama, već u rukama brojnih stručnjaka koji se bave govorom. Studentima će knjiga iz kolegija u kolegij pomagati da bolje razumiju specifičnu verbotonalnu terminologiju i neraskidivu vezu govora i čovjeka. Rehabilitatorima će knjiga služiti da iznova prepoznaju raznolikosti pojedinca i njegova govora s kojim svakodnevno rade, a znanstvenike će poticati da svoja teorijska znanja stalno preispituju i upotpunjuju u praksi, kroz čovjeka.
